

Nemət VEYSALLI,
Azərbaycan Dövlət Rəssamlığı
Akademiyası, redaktor

(əvvəli ötən saylarımda)

Əvvəlcə Binəqədi rayon hərbi komissarlığına getdim. Könüllü Milli Ordunun sıralarına yazılmış istəyənlər çoxdu: könüllülər komissarın qəbuluna növbəyə dayanmışdır. Növbəmənə çatanda komissar diqqətlə üzümə baxdı.

- Hərbi ixtisasın nədir?

- Rabitəçiym, telegrafist, üçüncü dərəcəli.

- Neçə yaşı var?

- Əlli iki

Komissar onun adına yazdım əri-zəni təzədən oxudu.

- Mən sizi Milli Ordu sıralarına ya-za bilmərəm, - dedi. - Yaşınız öüb. Si-ze yegane köməyim ola bilər ki, gə-rək respublika hərbi komissarlığına müraciət edim, görək onlar nə məslə-hət görürələr.

Bununla da Binəqədi rayon hərbi komissarı ilə səhbətimiz qurtardı. Bir neçə gündən sonra Milli Məclisin aparatında məsul vəzifədə çalışan həm-yerlimə zəng etdim, onun qəbuluna getdim. O, özünə xas istiqanlılıqla mə-ni dinledi.

- Səni başa düşürəm, - dedi. - Ba-kıda oturub sakit işləmək çox çətindı.

Həmyerlim dövlət telefonu ilə hara-sa zəng etdi.

- Əzizim, necəsan? - görünür həm-yerlim zəng çaldığı vəzifəli adamı yax-şı taniyirdi, yoxsa ona belə ərkyanaya müraciət etmedi.

- Mənim bir dostum var. Tanınmış jurnalisti. Evi-eşyi, işi. Bakıda özünə yer tapa bilmir. Könüllü Milli Orduya yazılmış isteyir, sizdə necə deyirlər, ortalığa, yaşı həddi məsəlesi çıxıb. Mən sizdən bir qardaş, dost kimi çox xahiş edirəm. İndi onu sizin yanınıza göndərirəm, görün neynəmək olar.

Həmin gün, həmin günün tarixi de yadimdadır: 21 may, 1993-cü il.

Müdafıə Nazirliyinə getdim. Yerini, kabinetini soruşdum. Axtardığım vəzi-feli hərbçini tapdım.

General-major Nureddin Sadıqov, deyəsən, o zamanlar müvəqqəti mü-dafıə nazirini əvəz edirdi. General-majorun kabinetinə girməyinə girmiş-dim. Amma, o, hələ məşğuldü. Məşğul idi deyəndə stolun üstündəki dərman-ları xışma ilə ağızına atıldı. General dərmanlarını içəndən sonra üzünü mənənə tərəf çevirdi. Mehriban və səmi-mi görkəm aldı.

- Sən ki, cavan adamsan. Mən-de elə bildim əldən-ayaqdan düşmüş-qocasan, - dedi. Bir az fikirləşəndən, kabinetdə var-gəl edəndən sonra:

- Mən səni döyüşən orduya göndə-rə bilmərəm, yaşı adamsan, döyüslər-de itib-batacaqsan, - dedi. - Gel belə edək. Bizim Müdafıə Nazirliyinin "Azərbaycan ordusu" adlı təze qəzeti çıxacaq. Hələ ştatlar kompleklesme-yib, orada Qarabağ bölgəsi üzrə xüsusi, hərbi müxbir ştatı da var. Səni göndərirəm ora. General qabaqcadan yazdığını ərizəmin üstüne dərkənar qoydu, mənə "yaxşı yol" dilədi.

Maraq mənə güc gəldi. Elə MN-nin həyətindəcə ərizəmin üstündəki dərkənari oxudum: "N.Veysallıye leytenant rütbəsi verilsin, "Azərbaycan or-dus" qəzətinin xüsusi müxbiri təyin

Manim mühəribəm

Gördüklərim, düşündüklərim və ağrıları (may, 1993, aprel, 1999)

edilsin. İmza: N.Sadiqov". Üstündə generalın dərkənarı olan ərizə ilə kadrlar idarəsinə yollandım. Döyüş bölgəsinə yollanacağımı görə silah və texnika idarəsi tabel silahı, hərbi-səhra geyimi, zabitlərə məxsus, göl şərai-ti pal-paltalarını yığmaq üçün çanta verdilər. İş yerimdə, Yazıçılar İttifaqında, evimdə bir növ işlərimi sahmana saldım. İyunun ortalarında harada yerləşdiyi yadımdan çıxan hərbi meydancadan vertolyotla Füzuliye uçдум. Mənimlə eyni vaxtda, təhlükəli bölgələrə uçan hərbiçilər - müxtəlif yerlərdə, tələm-tələsik vertolyotdan düşdülər. Bu etrafı yaxşı tanıdıǵımdan təyyarəcələr məni Füzuli rayon ərazisində, dərələrin birində yerə düşdürülrən və üçub getdilər.

Oynamadə hərbi forma ilk sefərim (26 iyun, 1993) qoşunlarımın Qozlu-çayda yerləşən mövqelərinə düşdü. Doğrudur, 88-ci ilin fevralından mülki şəxs, "Azərbaycan" və "Ulduz" jurnallarının əməkdaşı (1976-1993) kimi bundan qabaqlar da tez-tez bu yerlərə gəlmişdim. O təhlükəli illerdə dəfələr-le Cəbrayıla, Zəngilana, Qubadlı və Laçına getmişdim. Laçının Ermənitən-la sərhədlərində baş veren müna-qışlərdən, rus-sovet əsgərlərinin dip-lomatik hərəkətlərindən, Sadınlı, Ha-cılar və Kamallıda yaşayan həmyerli-lərinin həyatından bəhs edən "Səb-rin sonu görünür" adlı iri həcmli ocerk yazmışdım. Zabux körpüsünün üstündəki kafenin həyətindəki tut ağacından ağa tut, kabab yemişdim. Sadınlıdan bir az aralı, dağların, göylüyü qeyndən qaynayan, sözün həqiqi mənasında buz kimi sudan içmişdim. Görəməmişlik, naşılıqlıdan sudan o qədər çox içmişdim ki, Bakıya gəldim. Şəhərdə neçə gün qaldım - hələ də dişlərim si-zildiyirdi. Sadınlı və Quşçular, Qarı-qışlaq kənd yollarında qabağıma çı-xan alma, armud və gilas ağaclarından meyvə dərib yemişdim. Nə isə bütün bunlar artıq arxada qalmışdı. İndi 93-cü ilin iyununda artıq Füzuli rayonunun dağlıq hissəsi, Yuxarı Divanlılar, Qacar, Yuxarı və Aşağı Vey-səlli - bir sözlə, strateji baxımdan əhe-miyyətli mövqelərimiz erməni silahlı birləşmələrinin əlindəydi. Qozluçay istiqamətində - Sarıcılı, Qarakollu, Xatınbulaq və Gorazalıda deyim ki, ni-zami, vahid komandaya tabe olan ordu vardi, yox! Yarı könüllü, yarı nizami ordu ayrı-ayrı kəndlərdə, kənd klublarında, inzibati binalarda yerləşdirilmişdi. Bütün günü məni "N" sayılı taborun komandırı mayor Vaqif Əliyev müşayiət edirdi. Söhbət zamanı mə-lum oldu ki, o, Bakıdan Füzuliye bu yaxınlarda gelib. Mayorun, əliavtomatlı əsgərlərin müşayiəti ilə Gorazili kəndin üstündəki Hacı Şükür kəhrizi-nə çıxdıq. Kəhrizin ətrafindakı ağacların dibində, sıx kölgəlikdə dayanıb Hadrut istiqamətinə baxırdıq. Ətraf ap-açıq görünürdü. Hava bərk isti ol-duğundan, görünür, hər iki tərəfdə sa-kitlikdi. Amma bu zahiri sakitliyin içində bir ilan vahiməsi vardi. Əsgərlərin, zabitlərin üzü gülmürdü. Onlar ətrafda, düşmən tərəfdə baş verənləri, ha-zırlanan əməliyyatların təfərruatlarını dəqiqliyilə bilməsələr də, yaxınlaşan faciələri, gözəgörünməz təhlükəni hiss edirdilər. Bu tərəflərə təzəcə gəlmiş mayorun eyni sözləri tez-tez tək-rarlaması da məni lap hövsələdən çı-xarırdı. "Məni gətirib atıblar bura. Kö-mək edən də yoxdur. Qalmışam tə-

tənha". Bəlkə də mayoru başa düş-mək olardı. Amma döyüş gedən za-man, əsgər və gizirlərin yanında belə sözələri demək zabitə yaraşan hal de-yildi. Hadisəleri qabaqlayaraq onu da deyim ki, mən heç sonralar, Füzulidə gedən gərgin döyüşlər zamanı o zabi-ti bir daha görmədim.

O zamanlar belə hallar tez-tez baş verirdi. Cəbhədə, döyüşlərin qızığın çağında bir də baxıb görürdün, filan hərbi hissədən, filan zabit qəflətən yo-xa çıxdı. Yaralanmışdım, şəhid ol-muştumu, bilinmirdi. Soruşturdu, maraqlanırdı, məlum olurdu ki, sağ və salamatdı, amma cəbhədə görün-mürdü. Zabitimmi, gizir və cavuşlarınmı qəflətən cəbhə xəttindən yoxa çıxması, fərariyli döyüşən orduya çox pis təsir edirdi.

Bəzən belə incidentlər kütłəvi hal alındı. Qəribə mənzərə yaranmışdı:

hadisələrin gedişi, hərbi üstünlük ermənilərin əlindəydi. Füzuli rayonunu, ümumiyyətə, o tərəflərin əhe-miyyətli, əlverişli mövqeləri düşmənin nəzarəti altındaydı. İstər hərbiçilərde, istərsə də mülki adamlar arasında ruh düşkünlüyü vardi. Bakıda ictimai ab-hava aydın deyildi. Gəncədə də aləm bir-birinə qarışmışdı. Naxçıvan Mux-tar Respublikası heç nə olmamış kimi çəkilib durmuşan bir qırqaqdı. Respublikanın cənub, Şirvan və Qərb zona-sından Qarabağa, Qarabağda gedən qanlı döyüslərdə kifayət qədər hərbiçisi, hərbi mükəlləfiyyətli adamlar, çağırış-çilar olduğu halda, Naxçıvandan Qarabağa çağırışçı kimi gələnləri bar-maqla saymaq olardı. Respublika miqyasında bu tarazlıq niyə pozul-muşdu, bilmirəm.

Həmin illerdə ön cəbhədə olanlar bunu çox yaxşı bilirlər və mən neçə dəfələrlə deyilən fikirlərə yenilik gətirmək niyyətində deyiləm. Əllərində silah olanlara, soyuq, palçıqlı və narahat səngərlərdə dayanan hərbiçilərə, elə mülki adamlara da hər şey məlum ol-maliydi. Düşmən tərəfin məqsədi mə-lumdu. Məlumdu ki, erməni silahlıları düşməndi və onları məhv etmək la-zımdı. Bəs arxa, arxa cəbhə nə vəzi-yətdəydi? Arxada, Bakıda, Gəncədə və nə bilim haralarda baş verənlər, o yerlərdən alınan məlumatlar onu gös-terirdi ki, xalqın, ölkənin, millətin taleyi yaddan çıxmışdı. Şəxsi mənafə, ha-kimiyət ehtirası Əsrərən-əsrərə, nəsillərən-nəsillərə ötürülən, dədə-babalarımızın əvəz istəmədən bize qoyub getdikləri torpaqlar, şəhər və kəndlər, adətlərimiz, meşə və çaylarımız qumara qoyulmuşdu. Ön cəbhədə, səngərdə dayanan zabit və əsgərlər cənub arxaya baxırdılar - arxada boşluqu, hərki-hərkilikdi, qızığın şah-mat oyunu gedirdi. Moskvada, Gəncədə, Naxçıvana oturan başlınlarımızı sigallı-sigallı, bəzəkli-bəzəkli, gö-zəl-gözəl sözələr işlədirdilər, dəyərlə məsləhətlər verirdilər və bu qəbilli adamlar heç biri ön cəbhəyə gəlmirdi, müxtəlif bəhanələrlə övladlarını res-publikadan kənara çıxarırdılar. Bəhə-nələr, söz-söhbətlər havayı şeydi, cə-fəngiyatdı - bu adamların heç birini Qarabağ düşündürmürdü, onlar həkimiyətə gəlmək üçün fürsət gözləyidilər. Vətənin hayına hay verməmək, gözələrinin qabağında torpaqları işğala məruz qalan və bunlara eks-səda ver-məmək - dünyanın ən böyük alçağıdı, təriyəsizliyidi.

Əslində rəhbəri, başbilənləri, siya-sətçiləri belə ucuz hissələrə yaşıyan, tənha". Bəlkə də mayoru başa düş-mək olardı. Amma döyüş gedən za-man, əsgər və gizirlərin yanında belə sözələri demək zabitə yaraşan hal de-yildi. Hadisəleri qabaqlayaraq onu da deyim ki, mən heç sonralar, Füzulidə gedən gərgin döyüşlər zamanı o zabi-ti bir daha görmədim.

maddi dəyərləri mənəvi dəyərlərdən üstün tutan millətə heç kəs hörmət et-məzdi. Hörmət etməzdi niyə, heç hörmət də etmirlər. Ermənilər bir az xə-pərəst həmrəyliyi üstündə birləşmişdi-lər, bir az qızlarını-gəlinlərini qabağa vermişdilər, tut araqalarını, söhretini saqqız kimi ele hey ceynədikləri kon-yaklarını işə salmışdır. Sadaladı-ğım və başqa-başqa şirnikdirici amil-lərin hesabına, muzdlu rusların, ka-zakların, zənciləri sefərbər edib gəti-rib tökmüşdülər güllü-çiçəkli Qaraba-ğa. İbtidai hiss və duyuları aşılı-daşan adamlar gece-gündüz Bakıda, Gəncədə, Naxçıvanda oyun-oynayırdılar, vətəni, onun taleyini yaşı mal gö-nü kimi gah o tərəfə, gah da bu tərəfə çekirdilər. Vallah, billah cəbhədə, sən-gərlərdə oyun yox idi. Əlahəzər Azərbaycan əsgəri düşmənlə ölüm-dirim savasına qalxmışdı.

O zamanlar belə hallar tez-tez baş verirdi. Cəbhədə, döyüşlərin qızığın çağında bir də baxıb görürdün, filan hərbi hissədən, filan zabit qəflətən yo-xa çıxdı. Yaralanmışdım, şəhid ol-muştumu, bilinmirdi. Soruşturdu, maraqlanırdı, məlum olurdu ki, sağ və salamatdı, amma cəbhədə görün-mürdü. Zabitimmi, gizir və cavuşlarınmı qəflətən cəbhə xəttindən yoxa çıxması, fərariyli döyüşən orduya çox pis təsir edirdi.

Bəzən belə incidentlər kütłəvi hal alındı. Qəribə mənzərə yaranmışdı:

hadisələrin gedişi, hərbi üstünlük ermənilərin əlindəydi. Füzuli rayonunu, ümumiyyətə, o tərəflərin əhe-miyyətli, əlverişli mövqeləri düşmənin nəzarəti altındaydı. İstər hərbiçilərde, istərsə də mülki adamlar arasında ruh düşkünlüyü vardi. Bakıda ictimai ab-hava aydın deyildi. Gəncədə də aləm bir-birinə qarışmışdı. Naxçıvan Muxtar Respublikası heç nə olmamış kimi çəkilib durmuşan bir qırqaqdı. Respublikanın cənub, Şirvan və Qərb zona-sından Qarabağa, Qarabağda gedən qanlı döyüslərdə kifayət qədər hərbiçisi, hərbi mükəlləfiyyətli adamlar, çağırış-çilar olduğu halda, Naxçıvandan Qarabağa çağırışçı kimi gələnləri bar-maqla saymaq olardı. Respublika miqyasında bu tarazlıq niyə pozul-muşdu, bilmirəm.

Həmin illerdə ön cəbhədə olanlar bunu çox yaxşı bilirlər və mən neçə dəfələrlə deyilən fikirlərə yenilik gətirmək niyyətində deyiləm. Əllərində silah olanlara, soyuq, palçıqlı və narahat səngərlərdə dayanan hərbiçilərə, elə mülki adamlara da hər şey məlum ol-maliydi. Düşmən tərəfin məqsədi mə-lumdu. Məlumdu ki, erməni silahlıları düşməndi və onları məhv etmək la-zımdı. Bəs arxa, arxa cəbhə nə vəzi-yətdəydi? Arxada, Bakıda, Gəncədə və nə bilim haralarda baş verənlər, o yerlərdən alınan məlumatlar onu gös-terirdi ki, xalqın, ölkənin, millətin taleyi yaddan çıxmışdı. Şəxsi mənafə, ha-kimiyət ehtirası Əsrərən-əsrərə, nəsillərən-nəsillərə ötürülən, dədə-babalarımızın əvəz istəmədən bize qoyub getdikləri torpaqlar, şəhər və kəndlər, adətlərimiz, meşə və çaylarımız qumara qoyulmuşdu. Ön cəbhədə, səngərdə dayanan zabit və əsgərlər cənub arxaya baxırdılar - arxada boşluqu, hərki-hərkilikdi, qızığın şah-mat oyunu gedirdi. Moskvada, Gəncədə, Naxçıvana oturan başlınlarımızı sigallı-sigallı, bəzəkli-bəzəkli, gö-zəl-gözəl sözələr işlədirdilər, dəyərlə məsləhətlər verirdilər və bu qəbilli adamlar heç biri ön cəbhəyə gəlmirdi, müxtəlif bəhanələrlə övladlarını res-publikadan kənara çıxarırdılar. Bəhə-nələr, söz-söhbətlər havayı şeydi, cə-fəngiyatdı - bu adamların heç birini Qarabağ düşündürmürdü, onlar həkimiyətə gəlmək üçün fürsət gözləyidilər. Vətənin hayına hay verməmək, gözələrinin qabağında torpaqları işğala məruz qalan və bunlara eks-səda ver-məmək - dünyanın ən böyük alçağıdı, təriyəsizliyidi.

Əslində rəhbəri, başbilənləri, siya-sətçiləri belə ucuz hissələrə yaşıyan, tənha". Bəlkə də mayoru başa düş-mək olardı. Amma döyüş gedən za-man, əsgər və gizirlərin yanında belə sözələri demək zabitə yaraşan hal de-yildi. Hadisəleri qabaqlayaraq onu da deyim ki, mən heç sonralar, Füzulidə gedən gərgin döyüşlər zamanı o zabi-ti bir daha görmədim.

şəkildə hələ